

Dušan BIBER

UTRINKI IZ ARHIVA SOE

"Ob četrti uri zjutraj 27. marca mi je dežurni oficir telefoniral, naj pridem v urad dešifrirat kar najnujnejši telegram Georgea iz Beograda o uspešnem prozavezniškem državnem udaru, ki ga je s podporo agrarne stranke organiziral general Simović, prvi takšen preobrat, ki ga je Hitler dotlej doživel", je v svojih spominih zapisal Bickham Sweet-Escott, član štaba SOE (Special Operations Executive) v Londonu.¹

Tega telegrama ni najti v ostanku arhiva SOE, ki ga je britanska vlada dala na voljo javnosti leta 1997 v Public Record Office v Londonu. Precej dokumentov je še vedno ostalo pod ključem, posamezne strani deklasificiranih dokumentov pa so "očiščene" imen sodelavcev britanske tajne obveščevalne službe Secret Intelligence Service in preveč občutljivih stavkov ali odstavkov. Ocenjuje se, da je ostalo ohranjenih približno 15 odstotkov arhivskega fonda te britanske subverzivne organizacije - Uprave za posebne operacije.

Michael R.D. Foot je 1966. leta objavil knjigo *SOE in France*, drugo dopolnjeno izdajo pa dve leti kasneje. Toda odmev te knjige je bil zaradi sodnih sporov tolikšen in tak, da je uradna zgodovina SOE - napisal jo je W.J.M. Mackenzie pod izvirnim naslovom *History of S.O.E.* - ostala kar pod ključem vse do današnjih dni. Vodilni dejavniki v SOE, vpleteni v dogajanja v Jugoslaviji in Grčiji, so se julija 1973 na pobudo zgodovinskega oddelka londonske univerze School of Slavonic and East European Studies zbrali v Cumberland Lodge. Phyllis Auty in Richard Clogg sta referate in razprave uredila in objavila v knjigi *British Policy towards Wartime Resistance in Yugoslavia & Greece*, London 1975. Hrvatski prevod je kot drugi del knjige pod skupnim naslovom *Britanska politika prema Jugoistočnoj Evropi u drugom svjetskom ratu* objavil Globus leta 1978 v Zagrebu.

Posamezni dokumenti SOE so že doslej bili na voljo v arhivskih fondih Foreign Office, predsednika vlade in zlasti War Office, to je vojnega ministrstva. Morda so bili prav britanski dokumenti v zvezi z Jugoslavijo najbolj iskani, največkrat uporabljani, tudi za dnevne politične namene in polemike, zlasti o dogajanju v okupirani Jugoslaviji med drugo svetovno vojno. Britanska vlada se je zato odločila, da pripravi uradno zgodovino SOE v Jugoslaviji. Dr. Mark Wheeler, predavatelj na zgodovinskem oddelku že omenjene londonske šole za slovanske in vzhodnoevropske studije je dobil to zahtevno nalogo, vendar jo je po razpadu SFRJ opustil z obrazložitvijo, da bodo dokumenti SOE itak v kratkem na voljo znanstveni javnosti. Sami temi pa se dr. Wheeler ni odpovedal in svoje raziskave nadaljuje kot zasebnik na univerzi Darby.

¹ Bickham Sweet - Escott: *Baker Street Irregular*. London 1965, str. 22-3.

Dokumenti o delovanju SOE v Jugoslaviji so sedaj uvrščeni v fond z oznako HS5, shranjeni v fasciklih od številke 868 do 969. Velika večina teh dokumentov, kar je razumljivo za prva leta okupacije, obravnava odnose SOE s četniškim gibanjem in njihovim poveljnikom Dražo Mihailovićem. Le fascikel 885 je že v naslovu vsebinsko opredeljen na geografsko področje Slovenije: "1943-1944, CRAYON mission (formerly LIVINGSTONE); Italian Slovenia". Bežen pregled tega obsežnega fonda mi je ljubeznivo omogočila Zveza borcev in udeležencev NOV Slovenije, za kar se svojim vojnim tovarišem pristrčno zahvaljujem.

Pričujoče poročilo se omejuje zgolj na zanimivosti o delovanju SOE v Sloveniji in priprave ter izvedbo državnega udara 27. marca 1941, ko je novi predsednik kraljevske vlade, armijski general Dušan Simović ustoličil še mladoletnega kralja Petra II.

Minister za ekonomsko vojskovanje laburist Hugh Dalton je v beležki dne 7. marca 1941 predsedniku vlade Winstonu Churchillu med drugim poročal, da je "naša slovenska organizacija opravila odličen posel na ležiščih osi cistern in drugih vagonov". V dveh in pol mesecih je izvršila sabotaže na 13.920 vagonih, od tega na 1.700 cisternah z nafto. Med 27. decembrom 1940 in 18. januarjem 1941 je podtaknila razstrelivo v 154 vagonov, naloženih s premogom. Drugod po Jugoslaviji so opravili diverzije v rudniku antimona pri Loznici v Srbiji, pri Splitu pa 20. februarja 1941 potopili italijansko ladjo Senio, naloženo z moko.²

Polkovnik George Taylor je 11. marca 1941 iz Aten pod šifro AD poročal CD oz. Charlesu Hambru, šefu SOE in predsedniku sveta o dejavnosti SOE na Balkanu. V poglavju o Sloveniji in Hrvaški je med drugim zapisal: "Zelo tesno sodelujemo s slovensko demokrasko skupino, ki jo vodita doktor Čok in profesor Rudolf, psevdonom Rukovina. Ti ljudje, za razliko od slovenske klerikalne stranke, so odločno protinemški, zagrizeno protiitalijanski in proangleški (ali bolj natančno prozahodni) liberalci. Po svojih idejah ne predstavljajo širokega dela slovenskega ljudstva, so pa izredno organizirani pri podtalnem delovanju in izkušeni pri zarniški dejavnosti, ker so se obdržali kot ilegalna organizacija (ne da bi jih beograjska vlada resno skušala zatreti) celo vrsto let." Organizacija TIGR ni bila označena s tem imenom. Taylor je visoko cenil njeno sabotažno dejavnost in protinemško propagando v Avstriji, v manjšem obsegu tudi sabotaže v Istri in širjenje probritanske propagande po Italiji.³

"Ti so sedaj dokončno privolili v izvajanje manjših sabotaž, obsežnih rušenj in celo v gverilsko vojskovanje, če bi bila na Jugoslavijo izvršena invazija ali pa bi bila okupirana", je poudaril polkovnik Taylor. Omenil je tudi "Brankovo organizacijo" slovenskih iredentistov, ki je vključevala tudi češke begunce in nekaj Hrvatov, zelo izkušeno pri izvajanju manjših sabotažnih akcij. Tudi ta organizacija je napovedovala gverilsko vojskovanje v primeru sovražne okupacije. Navezali so stike še s hrvatskimi protiitalijanskimi skupinami v Dalmaciji, z Wilderjevo hrvatsko demokratično organizacijo in z nekaterimi častniki jugoslovanske vojske.

Ne da bi se spuščali v dejavnost SOE drugod po Jugoslaviji, velja poudariti, da so bile britanske radijske povezave v Jugoslaviji v tistem času med vsemi balkan-

² Public Record Office (dalje PRO), HS5/166.

³ PRO, HS5/166. Prim. Tone Ferenc: *Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940*. Ljubljana 1977.

skimi državami najbolj razvejane. Tajna radijska oddajnika in sprejemnika sta že delovala pri Čokovi in Brankovi organizaciji, saj bi bilo v primeru vojne mogoče vzdrževati le radijske zveze s Slovenijo in Hrvaško. Razstrelivo in ustrezne naprave so od konca 1939 pošiljali iz Anglije, kasneje pa iz oporišča v Egiptu na področje severozahodne Jugoslavije, prav tako tudi razno orožje. Tajna skladišča so bila v Ljubljani, Zagrebu, Dubrovniku, Nišu in Skopju. Ob izbruhu vojne naj bi agenti SOE delovali proti nemški peti koloni, sekali železniške tračnice, požigali izbrane cilje, z vsemi sredstvi, tudi s podkupninami, spodbujali jugoslovanske častnike, zadolžene za rušenje. Železniški most v Mariboru bi lahko tudi sami razrušili.

"Kot že omenjeno naši dve slovenski organizaciji zatrujeta, da sta sposobni začeti gverilsko vojskovanje. Imata navodila, naj to storita, če moreta, vendar kot že prej rečeno, glede rezultatov nisem optimističen", je poudaril polkovnik Taylor. George Taylor je izrecno omenil generala Mihailovića, prijatelja Daddya (t.j. Ilije Trifunovića) kot poveljnika šestih paravojaških bataljonov, prej četniki imenovanih, ki so imeli nalogo razrušiti mostove, železniške proge in rudnike. Vendar pa je Draža Mihailović v tistem času bil le polkovnik in gre tu morda za drugo osebo. Če bi Jugoslavija ostala nevtralna, bi se člani Trifunovićeve organizacije umaknili v hribe južne Srbije in Bosne, v Podgorici pa bi v primeru vojne ali splošne vstaje svoj štab vzpostavil polkovnik Dušan Radović⁴

Se bolj obširno poročilo sta polkovnik George Taylor in Tom S. Masterson napisala po kapitulaciji kraljevine Jugoslavije, tudi o neuspelem poskusu blokiranja reke Donave na njenem najožjem delu s potopitvijo 12 vlačilcev. Ocenila sta, da je bilo srbsko javno mnenje edini res zanesljivi probritanski element v državi v povezavi s srbsko agrarno stranko, ki je že od julija 1940 dobivala britansko finančno pomoč. Redni so bili tudi stiki s tremi srbskimi opozicijskimi strankami, nacionalnimi organizacijami, npr. s četniki, Narodno odbrano in z raznimi drugimi veteranskimi organizacijami. Glavno vlogo pri razvnananju srbskega javnega mnenja je imel Miloš Tupanjanin. Za izvedbo puča so poskrbeli general Bora Mirković, namestnik načelnika štaba letalstva in prof. Radoje Knežević skupaj z bratom majorjem Živanom Kneževićem.⁵

Po naročilu polkovnika Taylorja je 27. septembra 1941 britanski vicekonzul v Zagrebu Trevor James Glanville, podpisan s šifro Nero D/H 4, predložil 52 strani dolgo poročilo z namenom, da popravi slab vtis, nastal po vzpostavitvi ti. Neodvisne države Hrvaške in divjanju ustašev. Britanci naj bi sami nosili del krivde za tak razvoj, ker so Francozom dopustili srbsko hegemonijo, ki je posnemala najslabše aspekte francoskega političnega življenja. V poročilu se trdi, da je general Simović, ogorčen zaradi konkordata z Vatikanom, nameraval izvršiti državni udar že zgodaj spomladi 1938, naperjen predvsem proti dr. Antonu Korošcu, notranjemu ministru. Simović je šele po posvetu s knezom Pavlom to zamisel opustil.

Trije srbski generali so maja 1940 izdelali natančen načrt za atentat na kneza Pavla. Umorili naj bi ga 16. junija 1940 v gradu Brdo pri Kranju. O tem so se prostodušno pogovarjali tudi z grofom Bombellesom. Ta je takoj obvestil britanskega generalnega konzula Thomasa Rappa v Zagrebu. Taylor je nato posvaril

⁴ PRO, HS5/166.

⁵ PRO, HS5/928.

Juliusa Hanaua, ta pa ministra notranjih zadev Mihaldžića. Sledile so aretacije vpletenih v zaroto.

Prvak Slovenske ljudske stranke in podpredsednik Simovićeve vlade, dr. Fran Kulovec je v tem poročilu ocenjen kot "odličen človek", žal ubit med bombardiranjem Beograda 6. aprila 1941. Še pred nemškimi napadom na kraljevino Jugoslavijo so v SO2, predhodnici SOE, načrtovali razdelitev radijskih sprejemnikov in oddajnikov slovenskim patriotom, slovenskim četnikom, Brezigarjevi organizaciji (dr. Milko Brezigar, urednik Jutra) in zagrebški organizaciji. Oddajnik je dobil Brezigar, vendar je bil telegrafist povsem nesposoben. Britanski vicekonzul Glanville se je povezal z majorjem Tomićem in s policijskim komisarjem v Mariboru Antejem Anićem. Z majorjem Tomićem sta 27. marca 1941 razpravljala o generalnem načrtu za rušenje sistema mostov v Mariboru, Zidanem mostu, borovniškega železniškega viadukta, predora skozi Karavanke pri Jesenicah, mostov v Celju in sten nad železniško progo pri Zidanem mostu.

Policijski komisar v Mariboru Ante Anić je dobil pol milijona dinarjev za plačilo izvrševalcem teh akcij oz. njihovim vdovam v primeru nesreč ali spopadov s smrtnim izidom. Petdeset slovenskih emigrantov iz Italije, ki niso bili jugoslovanski vojaški obvezniki, je bilo mobiliziranih za zaščito pri teh načrtovanih operacijah. V Mariboru je bila skrita že tona britanskega plastičnega razstreliva, 1.600 kg pa v bližnjih hribih. Okrog Kamnika in Šmartnega naj bi bilo zbranih okrog 500 slovenskih četnikov; vodila naj bi jih Hojnik in Aufert. Narodna odbrana, v Sloveniji in na Hrvaškem diskreditirana organizacija, pa ni bila vključena.

"Stik s komunisti je bil vselej do neke mere težaven, ker ni nihče nikoli poznal imen njihovih voditeljev. Navadni člani pa so za nas opravili dober posel, tako pri propagandi kot pri sabotajah", je zapisal Nero D/H 4 in navedel tovrstne zveze v Zagrebu, Beogradu, Sisku itd. Predlagal je, da se po vojni v razširjeno Slovenijo vključijo Istra, Koroška in Štajerska, v federativni Jugoslaviji pa naj bi bila tudi Bolgarija. Politika nevmešavanja v notranje zadeve evropskih držav je bila po njegovem mnenju nevarna doktrina. Glanville ni računal s slovenskimi klerikalci in s srbskimi radikali. Upal pa je, da bo nekaj mesecev italijanske okupacije klerikalce le ozdravilo vseh njihovih nagibanj k osi.⁶

Sloviti britanski profesor Hugh Seton-Watson je kot mladenič delal za SOE na britanskem poslaništvu v Beogradu pred razpadom kraljevine Jugoslavije. Svoje predloge za formuliranje britanske politike napram Jugoslaviji je po okupaciji te države razložil v dolgem pismu Tomu Mastersonu. Opozoril je, da ni mogoče potegniti jasne meje med Srbi in Hrvati v Slavoniji, Liki in Bosni, da so tako jugoslovanske kot tuje statistike glede števila Albancev nezanesljive, saj naj bi jih bilo v bivši kraljevini Jugoslaviji med 400.000 do 800.000. Nemške narodne manjšine so bile povsod na Balkanu od 1933 dalje vir nenehnih nemirov.

"Nobenega dvoma ni, da so močno osovražene in da bodo mnogi med njimi pobiti, ko bo Nemčija propadla. Jugoslovani bodo verjetno zahtevali njihov izgon", je menil prof. Seton-Watson in napovedal izgon Italijanov iz Dalmacije in Albanije, priključitev Istre in Slovenskega Primorja, priporočal pa previdnost pri ekstremističnih zahtevah glede Trsta, italijanskega mesta po značaju. Svoja priporočila je

⁶ PRO, HS5/965.

strnil v devetih točkah. Zavzel se je med drugim za izgon vseh Nemcev in razdelitev njihove zemlje med srbske in hrvatske kmete, za priključitev južne Koroške, Istre in otokov z izjemo Trsta, za balkansko federacijo in za novi sistem socialne pravičnosti in zakonite vladavine.⁷

"Ko je bila Jugoslavija neodvisna država, so bili cilji SOE dvojni: boriti se proti nemški propagandi in vzpodbujati sleherno obliko opozicije osi ter uporabiti Jugoslavijo kot oporišče za sabotaze nemške imovine, interesov in virov preskrbe", je bila kratka definicija dejavnosti SOE v enem od vladnih dokumentov.⁸

Vrnimo se k začetku tega poglavja, k poročilom o uspešnem državnem udaru. Polkovnik George Taylor je ob 13.45 uri dne 27. marca 1941 brzojavil v London, da sta za uspeh zaslužna generala (Dušan) Simović in (Bora) Mirković, pomagala pa jima je Daddy (Ilija Trifunović). Največjo pohvalo zaslužita D.H.Y. (Tom Master-son) in D.H.20 (John Bennett), ki je odkril Daddya, zahvalo pa tudi Caesar (Julius Hanau), ki je odkril zmagovalca (Miloša) Tupanjanina. Nič čudnega torej, če je minister Hugh Dalton še istega dne v tem smislu poslal navdušeno poročilo predsedniku Churchill in hvalil zasluge SOE (takrat še SO2) za uspešen državni udar.⁹

General Ismay se je naslednjega dne po naročilu Churchilla zahvalil in čestital Daltonu in vsem vpletenim tako v Londonu kot "na kraju samem".¹⁰ Dodajmo še zanimivost, da so v brzojavki SO2 iz Beograda 10. marca 1941¹¹ za britansko evakuacijo bile predlagane vidne osebnosti, med njimi tudi ban Dravske banovine dr. Marko Natlačén, urednik Jutra dr. Branko Verčón, ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, zagrebški nadškof Alojzije Stepinac, general Petar Živković in drugi.

Ne da bi se spuščali v obširne politične polemike okrog vpletenosti in odgovornosti Britancev za državni udar in vojaški puč 27. marca 1941 ali v razne ocene in razhajanja med zgodovinarji s tem v zvezi, naj se omejimo le na dve brzojavki polkovnika Georgea Taylora šefu SOE Charlesu Hambru.

Polkovnik Taylor je 23.marca 1941 poudaril, da je britanski poslanik v Beogradu Ronald Ian Campbell ves čas krize v kar največjem obsegu uporabljal SO2. zlasti D.H.Y. (Mastersona). *"S.O.2- je brez dvoma pomembno prispevala k borbi, da se prepreči podpis tako kot vir informacij in kontaktov, predvsem pa je delovala preko Tupanjanina, ki je bil srce in duša odpora."* Po podpisu protokola o pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu je polkovnik Taylor 26. marca ob 15.10 uri poslal brzojavko o sklepih konference, ki ji je predsedoval britanski poslanik Campbell: *"S.O.2 bo še naprej izvajala pritisk, da se pripravi državni udar za strmoglavljenje sedanje vlade, kar je z odobritvijo YP /poslanik Campbell/ začela pred približno*

⁷ PRO, HS5/146, To D/H Y from D/H 72, 20. oktobra 1941. Novinar pri Figaro Magazine Jean-Cristophe Buisson (Héros trahi par les Alliées. Le general Mihailović 1893-1946. Perrin, Paris 1999, str. 164) označuje prof. H. Seton-Watsona skupaj z brigadirjem Koblom, načelnikom SOE Kairo in majorjem Klugmannom kot člana komunistične zarote proti Draži Mihailoviću.

⁸ PRO, HS5/966, An account of S.O.E Operations in Yugoslavia.

⁹ PRO, HS5/166.

¹⁰ PRO, HS5/928. Prim. Jovan Marjanović: Draža Mihailović izmedju Britanaca i Nemaca. Zagreb, Beograd 1977, passim o dejavnosti britanskih tajnih služb pred in po državnem udaru 27. marca 1941 ter Okrugli stol, 27 mart 1941 z referatoma Elisabeth Barker in Dušana Bibra ter razpravo v: Časopis za suvremenu povijest 1981, str. 7-55, Zagreb. Prim. Mark C. Wheeler: Britain and the War for Yugoslavia, 1940-1943. New York 1980, str. 53 in za problematiko puča str. 16-61.

¹¹ PRO, HS5/928.

tednom dni in je delovala predvsem preko Strica /Uncle - Miloš Tupanjanin/ in srbske agrarne stranke, prizadevala pa si bo tudi koordinirati akcijo z Daddyjem /Ilija Trifunović/, Bratrancem /Cousin - polkovnik Dušan Radović/, slovensko organizacijo in z drugimi manjšimi skupinami."

Ker pa bi politične priprave trajale dlje časa, si je letalski ataše prizadeval stopiti v neposreden stik z vojaškimi krogi, da bi, če je le mogoče, hitreje organizirali vojaški puč, ki bi ga potem politični prijatelji Anglije podprli.¹² Po kapitulaciji kraljevine Jugoslavije, vendar še pred nemško zasedbo Grčije, je SOE ocenila, da je *"bolj kot kadarkoli prej potrebno nadaljevati subverzivne dejavnosti."* Rušenja in sabotaže bi bile kratkoročnega značaja, saj bi le ovirale nemško napredovanje. Potrebno bo znova vzpostaviti zveze z nasprotniki osi, vtihotapiti ali s padali spustiti agente, ohraniti moralo in duh odpora na okupiranih ozemljih. Ko bodo pogoste in zanesljive zveze vzpostavljene, se bo potrebno odločiti ali za sabotiranje sovražnikovih komunikacij in industrije pod sovražnikovim nadzorom ali pa za *"priprave za revolucijo proti okupacijskim silam, ko napoči pravi trenutek."* Vsekakor pa bi bilo treba to storiti z znanjem jugoslovanske in grške vlade, ki bosta morda s svojimi lastnimi organizacijami hoteli izvajati takšno dejavnost.¹³

Britanci so sprva razpolagali z zelo skopimi informacijami iz lastnih virov o dejanskem dogajanju v okupirani Jugoslaviji. Za Britance so bili zato še zlasti zanimivi primorski Slovenci, ki so jih zavezniki ujeli kot italijanske vojake v Afriki. Te so jugoslovanski častniki novačili za kraljevsko vojsko, zanje pa so se zanimale tudi britanske tajne službe v taboriščih za vojne ujetnike.

Profesor Ivan Rudolf je bil glavni predstavnik Čokove organizacije na Bližnjem vzhodu. Alec Lawreson, britanski vicekonzul v Ljubljani je za SOE opravil pionirsko delo, sprva še brez diplomatskega kritja. Skrbel je za razširjanje britanske propagande v Italiji in usmerjal sabotažno delovanje podtalnih slovenskih organizacij. *"Nihče v naši organizaciji ne pozna tako od blizu slovenske probleme in bi za nas v Kairu bil neprecenljivega pomena za vzpostavljanje stikov in organiziranje slovensko-italijanskih ujetnikov"*, je zapisal Pearson 10. aprila 1942. Priporočil je, da naj poskusijo kakorkoli že Lawresona rešiti iz nemškega ujetništva.¹⁴

Že na pomlad 1942 so si v Kairu belili glavo s vprašanjem, kako bi v Slovenijo vtihotapili svoje obveščevalce. Profesor Rudolf je izbral dva primorska Slovenca; prvi bi bil vodja skupine, drugi pa radiotelegrafist. Sprva so ju nameravali poslati v Anglijo in od tam v Slovenijo, ker v ta namen ni bilo mogoče uporabiti Malte.¹⁵ SOE je uspel pridobiti Foreign Office za izvedbo načrtovane operacije. Edine zveze s Slovenijo iz Londona so bile prek ministra dr. Mihe Kreka in "C", to je tajne britanske obveščevalne službe. Zato je še vedno bilo bolj zaželeno to operacijo izvesti iz oporišča v Kairu.¹⁶

V ta namen so v Kairu izbrali dva "istrska Slovenca", ki naj bi se na Primorsko vtihotapila po zraku ali po morju. To sta bila narednik vodnik Stanislav Simičič in

¹² PRO, HS5/166. Prim. Dušan Biber, n.č. kot v op. 10, str. 31.

¹³ PRO, HS5/148, A/D.1. za C.D, 26. 4. 41.

¹⁴ PRO, HS5/949; Prim. T. Ferenc, n.d., str. 89-90 za Lawresonovo poročilo po vrnitvi iz nemškega ujetništva kot ga je povzela Elisabeth Barker.

¹⁵ PRO, HS5/919. 20. 5. 1942 1.b. za London.

¹⁶ PRO, HS5/919, London za Kairo, 10. 8. 1942.

radiotelegrafist Alojz Černigoj, ki ne bi bila zadolžena za posebne sabotažne operacije marveč le za vzpostavljanje zveze.¹⁷

V začetku decembra 1942 je štab SOE v Kairu, sklicujoč se na poprejšnje pogovore in beležke D/H 134 to je takrat kapetana Williama Deakina, spraševal, če se "C" še vedno strinja, da SOE uporabi kanale britanske tajne službe in varne naslove zlasti v Ljubljani in v Istri, da bi dobila vse možne informacije o razporeditvi okupatorskih sil in partizanski dejavnosti v Sloveniji. Tako bi lahko januarja naslednje leto pripravili "odbor za sprejem".¹⁸ Jugoslovanska sekcija SOE v Kairu je razpolagala le z informacijami, ki jih je prof. Rudolf dobil pri zaslišanjih italijanskih vojnih ujetnikov slovenske narodnosti. V Slovenskem Primorju naj bi bile štiri glavne gverilske skupine četnikov, združenih v Osvoboditelnom frontu!!! Najpomembnejši skupini naj bi bili na Nanosu, na Vipavskem in okrog Postojne ter na gorskem področju okrog Snežnika vse do Sušaka. Železniški progi med Ljubljano in Reko oz. Trstom sta bili večkrat uspešno napadeni. Britanci so želeli vzpostaviti zvezo s temi skupinami, *"delovati proti defetistični propagandi, ki jo širijo kolaboracionisti v Ljubljani in v manjšem obsegu v Mariboru"* ter vzpostaviti oporišča za delo na Hrvaškem, v Italiji, Avstriji in Madžarski.

Slovenija je bila za zaveznike življenjskega pomena kot prehodno območje med Srednjo Evropo in Italijo ter Nemčijo in Balkanom. Narednik vodnik Stanislav Simčič, vojak Ivo Božič, narednik vodnik Cvetko Šuligoj in desetnik Alojz Černigoj naj bi čimprej krenili na pot, razdeljeni v dve skupini. Prva skupina pod vodstvom Simčiča naj bi po možnosti prišla na Nanos, druga pod vodstvom Šuligoja pa na Snežnik. Izbrani primorski Slovenci so bili predvideni zgolj za navezavo stikov in izbor primernih spuščališč, nakar bi prispeli britanski častniki.¹⁹

Prva skupina naj bi se izkrcala iz podmornice v tržaškem zalivu med Trstom in Tržičem, druga pa na istrski obali med Savudrijo in Puljem. Najbolj primeren termin za letalski transport bi bil marec, ko so noči še dovolj dolge, primerne za dolge polete, zima pa že popušča. Poročnik Stanislav Rapotec ne bi prišel v poštev za infiltracijo, niti ni bil voljan znova na pot, ker so ga jugoslovanske oblasti sumničile kot britanskega agenta. Jugoslovanski častniki, ki niso bili slovenskega rodu, prav tako ne bi bili pravi izbor za take naloge. Prav tako so tuhtali, kako bi našli primerne britanskega častnika z znanjem nemščine in italijanščine, sposobnega za samostojno presojanje dokaj zapletenih političnih problemov.²⁰

Kot vemo, je načrt za prevoz po morju propadel, ker poveljnik Malte ni mogel pogrešati podmornice, ki je skupaj z drugimi v tistem času napadala sovražne mornariške konvoje na poti v Afriko.²¹ Zato je prva skupina primorskih padalcev prispela v Slovensko primorje po zraku in doskočila 18. marca 1943; druga sku-

¹⁷ PRO, H55/919, D.P.A. (b) za D.S.O., 13. 8. 1942.

¹⁸ PRO, HS5/919, folio 1083, za London B.1. 3574, 3. 12. 1942. Prim. Dušan Biber: Zavezniške misije v Slovenskem primorju. Borec, 1983, št. 8/9, str. 501-511. Prof. Deakin trdi, da ta pobuda ni bila realizirana.

¹⁹ PRO, HS5/919, B.1., za DSO(B) 9. 12. 1942, B1/2/1/18/153.

²⁰ 19 - PRO, HS5/919, b1/2/1/18/153, B.1. za DSO(b) 10. 12. 1942.

²¹ Ustna informacija W. Deakina.

pina iz istega letala pa se je spustila v četniški štab majorja Karla Novaka.²² Dokumentov o zaključnih pripravah in sami izvedbi te akcije ni bilo mogoče najti v dostopnih ostankih arhiva SOE, saj je to bila operacija "C", britanske tajne obveščevalne službe.

Britanski strateški načrtovalci so skrbno preučevali najbolj primerne tarče na komunikacijah in lokacijah v Sloveniji. Menili so, da bi bilo treba presekat železniške in cestne povezave med Zidanim mostom in Radečami. Glavni cilji bi bili: železniški predor skozi Karavanke med Jesenicami in Področico, železniški mostovi v Celju in Zidanem mostu, železniški viadukt pri Borovnici, železniški most čez Ljubljnico pri Ljubljani, električna centrala Fala na Dravi, industrijsko področje Maribora, zlasti tovarna letalskih motorjev in podobna tovarna v Kranju.²³

Načelniki štabov so sklenili, da je treba podpreti vse skupine v Jugoslaviji, ki se bore proti silam osi, ne glede na njihove politične usmeritve. Zato je SOE poslala nekaj pomoči partizanom v Sloveniji. Na sestanku odgovornih funkcionarjev SOE in Foreign Office 19. julija 1943 so o glavnih političnih skupinah v Sloveniji zapisali:

"1. Klerikalna stranka, ki sledi Kreku. Ti ljudje niso bojevitni in niso nikoli dajali aktivnega odpora Italijanom, pač pa nagibajo k sodelovanju z njimi. Sporazumeli so se z Italijani, da so jim dali na voljo straže za ranljive točke v vaseh itd, ker smatrajo partizane ne samo za sovražnike osi, marveč tudi za sovražnike krajevnih prebivalcev.

2. Srbski četniki pod Novakom, ki zatrujejo, da so privrženci Mihailovića, predstavljajo pa neznatno število prebivalstva in prav tako kolaborirajo z Italijani.

3. Slovenski partizani, ki predstavljajo vse dele skupnosti in so zdaleč največja organizacija. Ti se aktivno upirajo osi in jim poveljuje Tito."

Sklenili so o tem obvestiti dr. Kreka. Če bo njegova organizacija pripravljena za odpor osi, bo prav tako lahko dobila podporo.²⁴

Zanimiva letaka sta v začetku 1945 krožila v Milanu. Prvi z okroglim pečatom z rdečo zvezdo s srpom in kladivom ter napisom: *"Komunistička Partija Slovenija Centralni odbor,"* drugi pa s podpisom CLN za severno Italijo. Ta naj bi sklenil sporazum z Osvobodilno fronto. Slovenski komunisti v OF naj bi se odpovedali *"zgodovinskim zahtevam po mestih Benetke in Videm,"* CLN pa sporočal: *"Mučeniška mesta Trst, Gorica, Pulj in Reka bodo slednjič vrnjena naši novi sestrski državi." Celo brigadir Fitzroy Maclean je nasedel tej očitni provokaciji, češ da je to "dokaz, da je levičarsko italijansko gibanje res pripravljeno privoliti v ozemeljske spremembe v korist Jugoslavije in je res začelo propagirati to tezo."²⁵*

Major Charles H. Villiers, partizanom znan pod imenom Buxton, član britanske misije Clowder je po vrnitvi iz Slovenije napisal 27 strani dolgo poročilo o svoji misiji na Koroško od maja do septembra 1944. Priporočil je, naj britanska politika podpre avstrijsko osvobodilno fronto, *"čeprav sedaj mrtvo ali spečo"* in čim prej

²² Pavle Dobrila: Prvi stik slovenskih partizanov z vojsko Velike Britanije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1973, št. 1-2, str. 185-211. Prim. Dušan Biber: Zavezniške in sovjetske misije ter obveščevalne službe v NOB. Borec, 1991, str. 92-93 in n.č., Zavezniške misije kot v op. 18.

²³ PRO, HS5/919 in 921.

²⁴ PRO, HS5 932, CD/5707, 20. 7. 1943.

²⁵ HS5/962, U 1518/51/70, Brigadir Maclean siru O. Sargentu, 4. februarja 1945.

mogoče prodira v Avstrijo neodvisno od partizanskega gibanja. *"Titova zahteva glede Koroške, če sloni na navdušenju prebivalcev Koroške za partizansko gibanje, je neutemeljena (...) Hesketh-Prichard je v začetku oktobra prečkal Dravo, vendar takrat sem se že vrnil v Italijo s tifusno mrzlico. Če bo uspel oblikovati jedro avstrijskega odpora in kakšno podporo bo dobil pri slovenski manjšini v Avstriji, bomo kmalu zvedeli"*, je menil major Villiers.²⁶

Major Alfgar Hesketh-Prichard, partizanom znan kot major Cahusac, se je res v tistem času nameraval ločiti od partizanov in novačiti neodvisne Avstrijce. *"Mi smo čvrstejša mnenja, da je bolje držati se O.F.F., katere temeljni program anti-fašistične fronte je brez pridržkov, kot pa spodbujati novo stranko in tvegati razdor v odporištvu, ki morda obstaja, in konflikt z Rusi. Nadaljnja britanska podpora O.F.F. jo bo morda napravila sprejemljivo za odporiške elemente, ki so se zaradi sovražstva do Rusov doslej držali ob strani"*, so menili v zalednem štabu misije Clowder v Italiji in prosili London za navodila.²⁷

Misija Clowder je iz Gornjega Grada posredovala prevod ukaza komisarja četrte cone partizanom na Svinji planini, naj dajo vso pomoč Knudsenu in njegovi skupini, ki bo nadomestil Cahusaca, ko in če bo ta odsoten.²⁸ Hesketh-Prichard se je zadnjikrat javil svoji bazi dne 3. decembra 1944; poslej je za njim izginila vsaka sled in njegova usoda še danes ni povsem razjasnjena.²⁹ Prav na ta dan je misija sporočila, da bo partizanska skupina na avstrijskem Koroškem lahko vzdrževala zvezo z lastnim oddajnikom, vendar pa s kristali in načrti, ki bi jim jih izročil Alfgar Hesketh-Prichard.³⁰

"Če je mogoče, uredite zadevo z Rusi, da nas ne bodo poslali v sibirskie rudnike soli", je misija Clowder predlagala Londonu hkrati z idejo, da glede na rusko napredovanje pošljejo v Gradec britansko predhodnico, ko bo mesto zavzeto.³¹

Legendarni kanadski major William Jones, vodja prve britanske vojaške misije pri Glavnem štabu Slovenije je pred kapitulacijo Italije pozval belogardiste, naj se pridružijo partizanom. Dr. Miha Krek je zato ostro protestiral pri Ameryju. V SOE so odločno zavrnili Krekov protest. *"Bistveno je, da je v Sloveniji Narodnoosvobodilna vojska pod Titovim poveljstvom glavna protiosna sila, ki je opravila*

²⁶ HS5/965, Report on a mission to Carinthia (Koroško), November 1944. V poročilu so zanimivi opisi oseb kot so npr. poveljnik koroškega odreda Ivan Ribič-Stojan, poveljnik koroške grupe odredov Vinko Simončič-Gašper, politkomisar Mitja Ribičič-Ciril, namestnik komisarja Bogo Gorjan, sekretar PK KPS za Koroško Dušan Pirjevec-Ahac in drugi, vendar pravih imen in priimkov major Buxton ni poznal.

²⁷ H56/15, 235. šifrirani telegram Marylanda 20. 11. 1944. Z izjemo omenjenega poročila Charlesa Villiersa je fond misije Clowder v PRO uvrščen med države Srednje Evrope (HS6/13-17).

²⁸ HS6/15, No. 890, 20. november 1944.

²⁹ Prim. Peter Wilkinson: Foreign Fields. The Story of an SOE Operative. London, New York 1997, str. 196-206; Franklin Lindsay: Beacons in the Night. With the OSS and Tito's Partisans in Wartime Yugoslavia. Stanford University Press, Stanford 1993, str. 166-8; slovenska izdaja: Ognji v noči, Ljubljana 1998, str. 200-2; Thomas M. Barker: Social Revolutionaries and Secret Agents: The Carinthian Slovene Partisans and Britain's Special Operations Executive. New York 1990, str. 46-50; slovenski prevod: Socialni revolucionarji in tajni agenti. Koroški slovenski partizani in britanska tajna služba. Ljubljana 1991, str. 68-75 z raširjeno verzijo izvirnika. Tone Ferenc, Borec, 1983, št. 2, str. 107-111, opombi. 45 in 46 k poročilu Lindsaya.

³⁰ HS6/15, No. 806, 3. december.

³¹ H56/15, No. 815, 7. december.

čudovito delo in zadržala nič manj kot šest ali sedem divizij osi. Dejstvo, da je bilo nekaj maloštevilnih Slovencev ubitih, res ni bistvenega pomena in mi imamo vse razloge za domnevo, da so se tisoči Slovencev (ki so morda pred vojno bili privrženci dr. Kreka), zbrali pod partizanskim praporom. Še več, ne verjamemo, da bi bili partizani brez činov komunisti, čeprav njihovi voditelji to nedvomno so. V zvezi z belo gardo. Ne vemo, če so komunisti ali protikomunisti, vemo pa, da se bojujejo skupaj z Nemci in ne proti njim", je zapisal D/HV v pismu za A/DS/1 9. novembra 1943.³²

Major William Jones pa je po končani misiji pri slovenskih partizanih neuradno napisal dolgo pismo ministrskemu predsedniku Kanade MacKenzie Kingu in se zavzel za vsestransko podporo partizanom v Jugoslaviji.³³

³² HS5/933, DHV/JU/2133, 9. novembra 1943. Prim. za ocene Jonesa pri F. Lindsay, n.d., str. 27, 32; P. Wilkinson, n.d., str. 147, 155, 156, 183; T. Barker, n.d., str. 19, 27, 206.

³³ HS5/915, W. Jones MacKenzie Kingu, 5. maja 1944.